

речи в целях совершенствования синтаксической структуры устных высказываний дошкольников и др. Учитывая, что рассказ следует оценивать не только с точки зрения передачи информации, но и с точки зрения воздействия на адресата, мы предусматриваем обсуждение и анализ детских рассказов (по аудио- или видеозаписи), составленного другими детьми или самостоятельно. Реализация модели обучения рассказыванию по картине обеспечивает большую эффективность коррекционно-логопедической работы по развитию связной речи за счёт дополняющего друг друга взаимодействия речевой и символично-моделирующих видов деятельности в процессе коррекционно-логопедической работы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Баряева Л. Б. Математическое развитие дошкольников с интеллектуальной недостаточностью. Монография. – СПб: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2003.
2. Гаврилушкина О. П. Роль графического знака в коррекции познавательной деятельности дошкольников, отстающих в развитии / Современные проблемы изучения, обучения и воспитания детей с отклонениями в развитии. – Саранск: МГПИ, 1998. – с. 22 – 27.
3. Жинкин Н. И. Язык – речь – творчество. – М.: Лабиринт, 1998.
4. Залевская А. А. Текст и его понимание. – Тверь, 2001.
5. Сахарный Л. В. Человек и текст: две грамматики текста // Человек – Текст – Культура/ Под ред. Н.А. Купиной, Т.В.Матвеевой. – Екатеринбург, 1994.
6. Цейтлин С. Н., Погосян В. А., Еливанова М. А., Шапиро Е. И. Язык. Речь. Коммуникация. – СПб: КАРО, 2006.
7. Шахнарович А. М. Детская речь в зеркале психолингвистики. Лексика. Семантика. Грамматика. – М., 1999.

УДК 376.36.016-056.264:81:7 (043.3)

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ КОРЕКЦІЇ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАЇКАННЯМ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ

Ленів З.П.

У статті розглядаються актуальні проблеми логопедії, пошук шляхів застосування ефективних сучасних технологій корекції заїкання у дошкільників засобами арттерапії.

В статье рассматриваются актуальные проблемы логопедии, поиск путей внедрения эффективных современных технологий коррекции заикания у дошкольников средствами арт-терапии.

The issues of the day of logopedagogy, search of ways of introduction of effective modern technologies of correction of stammer for preschool children of art therapy, are examined in the article.

Ключові слова: інноваційні технології, логопедія, психотерапія, арттерапія, дошкільники із заїканням.

Ключевые слова: инновационные технологии, логопедия, психотерапия, арт-терапия, дошкольники с заиканием.

Key words: innovative technologies, logopedagogy, psychotherapy, art therapy, preschool children with a stammer.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної корекційної освіти, зокрема логопедії, особливе місце посідають проблеми розробки та впровадження нових підходів до діагностики та корекції усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням (В. Бондар, В. Кондратенко, С. Конопляста, С. Миронова, В. Тарасун, В. Тищенко, В. Синьов, М. Шеремет).

У контексті освітніх реформ прикладне значення має застосування корекційних прийомів та методів за допомогою арттерапії, що є інноваційними, і в той же час науково обґрунтовані, соціально виправдані та перспективні [2,4].

Вивчення можливостей ефективного використання арттерапії у системі комплексної діагностики та корекції мовленнєвих розладів – складна й цікава проблема на перехресті багатьох суміжних наук: медицини, психології, педагогіки, мистецтвознавства, і звичайно, логопедії. У працях таких видатних медиків стародавності як Гіпократ, Арістотель, Цельс, Гален, Авіценна неодноразово знаходимо спроби виокремлення та подолання «дефектів вимови» (до яких відносили заїкання), зокрема ними ж пропонуються прийоми лікування цих розладів засобами мистецтва. Дана проблема залишається актуальною і повністю не дослідженою й до сьогоднішніх днів [1,6].

Загальновідомо, що найбільш відповідальним етапом формування мовлення у життєвому циклі людини є дошкільний період, а пошук інноваційних шляхів формування усного мовлення у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення, зокрема із заїканням, що реалізували б напрями, визначені в основних освітніх концепціях у нерозривному зв'язку з онтогенезом, на засадах дитиноцентризму та особистісно орієнтованого

виховання набуває в сучасних умовах особливо актуального значення [5,6].

Нині вирішення проблем корекції заїкання повсякчас піднімається науковцями та практиками різних галузей наук: фізіологією, психопатологією, психологією і, зокрема, логопедією, оскільки заїкання дуже розповсюджене мовленнєве порушення, яке травмує психіку дитини, є однією з причин розвитку невротичних рис особистості, ускладнює комунікацію та взаємини з оточуючими, тяжко піддається корекції та часто рецидивує (М. Асатіані, Л. Білякова, Є. Дьякова, О. Гопіченко, С. Дель, Л. Журавльова, В. Кондратенко, С. Миронова, В. Селіверстов, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Хватцев, В. Шкловський, Р. Юрова та ін.) [1,5,6].

Міждисциплінарний аналіз наукових літературних джерел засвідчує, що проблема розвитку усного мовлення у дітей із заїканням багатоаспектна, а це значно ускладнює її теоретико-експериментальне вивчення. Виявлені в процесі теоретичного аналізу експериментальних досліджень відмінні особливості стану сформованості усного мовлення старших дошкільників із заїканням зумовлюють необхідність подальшого поглибленого вивчення їх мовленнєвої діяльності та шляхів корекції.

Л. Белякова, Н. Власова, Л. Журавльова, М. Зеєман, В. Кондратенко, Р. Левіна, І. Сікорський, В. Тарасун, В. Тищенко, Е. Фрешельє, М. Хватцев, М. Шеремет, В. Шкловський та інші визначили заїкання як складне психофізичне порушення, що пов'язане з функціональними розладами мовленнєвої діяльності, а саме темпо-ритмоінтонаційної сторони мовлення, що зумовлено судомним станом м'язів органів мовленнєвого апарату [1].

На сучасному етапі розвитку логопедії та медицини існує багато поглядів на етіологію та механізми заїкання. Разом з тим, усі дослідники (Н. Асатіані, Л. Белякова, Т. Власова, В. Гіляровський, В. Гріне, М. Зеєман, В. Кондратенко, С. Ляпідевський, Р. Левіна, С. Миронова, О. Рау, Е. Фрешельє, М. Хватцев та ін.) виділяють наступні форми заїкання: *неврозоподібне* (органічне) заїкання, *невротичне* (функціональне), *змішане*. На базі клінічних та експериментальних досліджень розробляється уявлення про об'єктивну диференціацію клінічних форм заїкання.

Усне мовлення у дітей із *неврозоподібною формою* заїкання характеризується диспраксичними розладами, є порушене мелодико-темпо-ритмічне оформлення мовлення, фізіологічне та мовленнєве дихання. При цій формі часто зустрічаються порушення усіх компонентів мовленнєвої системи: звуковимови, лексики, граматики та зв'язного мовлення. Усне мовлення у дітей із *невротичною формою* заїкання спотворене затинаннями, внаслідок яких страждає просодичний бік мовлення, а отже, побудова зв'язних висловлювань із метою комунікації, навіть при достатньо сформованих фонетичних та лексико-граматичних компонентах, є утрудненою. Ускладнює процес спілкування, ще й залежність мовлення від психоемоційного стану дитини. Ці порушення спричинюють труднощі у формуванні мовленнєво-комунікативної компетенції старшого дошкільника (Л. Білякова, Р. Левіна, С. Миронова, В. Тарасун, В. Тищенко та ін.).

Сучасні науковці (С. Дель, В. Тищенко, Р. Юрова та ін.) зазначають, що останнім часом на практиці найчастіше зустрічаються діти, клінічна картина мовленнєвої патології яких буває змішаною. Тобто на фоні неврозоподібного заїкання з'являються нашарування невротичної форми внаслідок психотравмуючої ситуації, що більше впливає на ослаблену церебралістичну психіку дитини. Такі форми називаються *змішаними* та важко піддаються корекції. Відмічено, що внаслідок мовленнєвих труднощів, діти зі змішаною формою заїкання значно звужують свою мовленнєву діяльність, тому й природно, що рівень розвитку їх паралінгвістичних можливостей низький (Л. Арутюнян, С. Дель, Л. Журавльова, Т. Когновицька, О. Лаврова, В. Тарасун).

На основі аналізу загальної симптоматики заїкання виокремлюються наступні *мовленнєві (вербальні)* особливості порушеного мовлення при заїканні в старших дошкільників: просодичні розлади (порушення темпу, ритму, інтонації, тембру, голосоутворення, сили, модульованості голосу); порушення мовленнєвого дихання; фонетико-фонематичних процесів; лексико-граматичної сторони мовлення; зв'язного мовлення; загальне зниження комунікативно-мовленнєвої активності дітей. Також у процесі детального вивчення клінічної симптоматики заїкання, окрім судом, суттєвими перешкодами для мовленнєвого акту виявились деякі *немовленнєві (невербальні)* психофізіологічні прояви даного порушення, а саме: сенсо-моторні (обмежена загальна, дрібна та артикуляційна моторика, дискоординованість рухів (синкінезії, гіперкінези, тіки, тощо); розлади емоційно-вольової сфери; логофобії [1,5,6]. Така симптоматика без адекватного корекційного втручання нерідко може призвести до соціальної дезадаптації особистості, що заїкається.

Таким чином, комплексне застосування вербальних і невербальних засобів спілкування, яке передбачає комунікативно-мовленнєва компетенція дитини старшого дошкільного віку, а саме: вміння самостійно адекватно та доречно користуватися усним мовленням у конкретних навчальних і соціально-побутових ситуаціях, розуміти та застосовувати мовленнєву діяльність при спілкуванні – усе це складає для дітей із заїканням суттєві труднощі [1,4,5,6].

Загальновідомо, що таке складне мовленнєве порушення як заїкання, тільки логопедичними та медичними засобами виправити неможливо. Дуже ефективним є поєднання цієї роботи з психологічним впливом у процесі комплексного підходу. Проте існуючі методи подолання заїкання, на жаль, не завжди є достатньо

ефективними, а психологічна підготовка логопедів на сьогоднішній час ще дещо недостатня, тому на допомогу приходять такий доступний засіб психокорекції як арттерапія, оскільки саме цей вплив дає можливість дитині із заїканням боротись зі своїми страхами, переживаннями з приводу власного мовлення, коригувати психоемоційну сферу, тобто все те, що підштовхує до рецидивів заїкання, особливо на час вступу до школи [4,5].

Аналіз спеціальної літератури засвідчує, що науковці та практики в галузі логопедії у пошуках ефективних засобів корекції заїкання частково застосовували у своїх розробках позитивний механізм впливу музики, казки, образотворчого мистецтва як важливих технологій у комплексному підході до подолання заїкання. Зокрема, відомі спроби впровадити в логопедичну практику музикотерапію (З. Матейнова, С. Машура), бібліотерапію (Ю. Некрасова), казкотерапію (О. Рау), образотворче мистецтво (С. Миронова), яких, звичайно, недостатньо. Однак, жодного разу не було спроб об'єднати ці напрямки в один арттерапевтичний блок, а також інтегрувати їх в програму корекційної роботи по виправленню означеного мовленнєвого порушення у старших дошкільників із заїканням [2].

Дослідження вищезгаданих науковців доказують, що використання засобів арттерапії при корекції заїкання, які передбачають виконання творчих завдань пов'язаних із малюванням, ліпленням, розповідями на фоні класичної релаксаційної музики, у дошкільників із заїканням значно знижують рівень тривоги, емоційної залежності, що впливає на зменшення кількості затинок у мовленні та якість усного висловлювання дітей загалом. Така сприятлива спокійна атмосфера, аура гармонії та доброзичливості, створення „ситуації успіху” для розкриття потенційних можливостей дитини, тобто загальний психоемоційний мікроклімат є можливими лише за умови застосування такого екологічного та недирективного напряму психотерапії та психокорекції як арттерапія [3,5].

Корекційні технології за допомогою арттерапії ґрунтуються на наступних науково-теоретичних положеннях:

1. Розвиток мовлення прямопропорційно залежить від наочно-образного мислення, яке є синтезом сформованих зорових образів і можливості їх довільної актуалізації.

2. Формування усного мовлення, що виникає та розвивається у взаємодії особливостей психічного розвитку, вимагає комплексного підходу, який містить: розвиток предметних дій, перцепції, відтворення, ігрової та творчої діяльності.

3. Поетапне формування мовленнєвих умінь і навичок сприймати, відтворювати й доцільно використовувати у власному мовленні здобуті знання, які повинні бути систематизованими – в часі, й в змісті.

4. При побудові системи занять ураховуються психолого-педагогічні та вікові особливості дітей старшого дошкільного віку із заїканням, а також індивідуальний характер протікання цього порушення при різних формах у кожному конкретному випадку, що реалізується в диференційованих підходах.

5. Психічний розвиток дітей дошкільного віку полягає у зміні окремих форм конкретної діяльності, в ускладненні структури цієї діяльності, у збагаченні психологічних процесів, що розвиваються в межах цієї діяльності.

6. Формування особистості дитини відбувається у властивих цьому віку видах діяльності – ігровій, творчій, мовленнєвій.

7. Пізнавальний розвиток проходить ефективніше у процесі активізації видів діяльності, пов'язаних зі спілкуванням, обговоренням творчого процесу, створенням розповідей за картиною, грою, співом, малюванням, слуханням казок та їх створенням, інсценізацією тощо.

8. Вплив засобів арттерапії на дитину-логопата здійснюється на полісенсорній основі, що передбачає активне залучення усіх сенсорних аналізаторів.

9. Навчально-виховний процес із дітьми зазначеної категорії спрямовувався на корекцію та компенсацію вторинних відхилень у їх розвитку.

10. Корекційно-педагогічний вплив на дітей у процесі арттерапевтичної діяльності залежить від взаємозв'язку сформованості складових компонентів усного мовлення.

11. На основі нейробіологічних та нейропсихологічних досліджень обґрунтовується фізіологічне підґрунтя терапевтичного впливу арттерапії у корекційно-виховному процесі: по-перше позитивно впливаючи на емоції – активізується лімбічна система та ретикулярна формація які у свою чергу взаємодіють із корою головного мозку де розміщені зони, що відповідають за психічні процеси, по-друге заняття творчістю безпосередньо впливає на розвиток психічних процесів і мовлення, як мисленнєвої операції, тобто корекційний вплив арттерапії можна вважати спрямованим на підсилення енергетичного потенціалу дитини, тобто синапсично-превентивним [4].

Також важливими чинниками, що впливають на коригування мовлення засобами арттерапії виступають розуміння особливостей дитини із заїканням, визнання, прийняття особистості дитини, толерантного ставлення дорослого до дитини, враховуючи її точку зору, емоції та почуття.

В основу сучасних технологій корекції мовлення дошкільників із заїканням засобами арттерапії

покладена така тактика як співпраця, суб'єкт-суб'єктивні відносини, інтерактивні методи та прийоми, створення та використання ситуацій, які спонукають дітей до прояву інтелектуальної та моральної активності, динаміки стилів спілкування [2].

Особистісна позиція логопеда полягає у врахуванні можливостей і перспектив розвитку дітей, віри у сили, визнанні їх цінностей. Дитина має виступати повноцінним партнером в умовах співпраці. Дітям рекомендується дотримуватися встановлених ними ж правил поведінки: висловлювати власні думки; виконувати та позитивно ставитися до того, що говорить дорослий; розвивати бажання досягати результативності; ставити запитання; звертатися за допомогою.

У процесі розвитку усного мовлення засобами арттерапії сформуються: навички ефективного налаштування власних емоційних станів; позитивне ставлення до себе та до інших; здатність використовувати їх при спілкуванні; оволодіння навичками співпраці у повсякденному спілкуванні та вирішенні конфліктних ситуацій; здатність до співпереживання; розвиток емпатії [1,3].

Пропонований підхід до розвитку усного мовлення старших дошкільників із заїканням здійснювався через ефективне використання засобів арттерапії. З цією метою доцільно створювати мовленнєві ситуації зорієнтовані на формування творчого авторського задуму: тих, які викликають бажання висловитись; тих, що програмують власні творчі висловлювання (колективні, групові, індивідуальні); тих, що відволікають від акту мовлення [2].

На основі теоретичного обґрунтування й емпіричного дослідження сучасної логопедичної практики створено *методику корекції усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами арттерапії*, реалізація якої повинна забезпечити ефективність процесу формування мовленнєво-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку із заїканням.

Авторська методика є педагогічною системою, що об'єднує самостійні структурні компоненти, які підпорядковані, в даному випадку, меті формування усного мовлення дітей із заїканням.

Кожен компонент (*експресивне, імпресивне мовлення, психоемоційні стани*) мовленнєвої діяльності дітей із заїканням розглядається як певну систему, що має багато взаємопов'язаних типологічних та індивідуальних елементів і підсистем. У зв'язку з цим поетапність побудови корекційного процесу визначається залученням відносно самостійних складових в хронологічній послідовності у відповідності до онтогенетичного розвитку мовлення: *імпресивне* (обсяг і якість пасивного словника, розуміння інструкцій, виражених фразою) та *експресивне мовлення* (сформованість фонетико-фонематичних процесів, лексико-граматичної будови мовлення, комунікативних навичок у різних формах зв'язного мовлення з його просодичним оформленням), а також *психоемоційні стани*, що здійснюють значний вплив на формування мовленнєво-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку із заїканням [4,5,6].

Визначено психолого-педагогічні умови та дидактичний зміст методики корекції усного мовлення старших дошкільників із заїканням засобами арттерапії.

Розроблена методика має *три підструктури (етапи)*, які в сукупності дають цілісне уявлення про зміст корекційної роботи з виправлення усного мовлення дітей, що заїкаються засобами арттерапії. Ці етапи мають зовнішні та внутрішні взаємозв'язки, зумовлені обґрунтованими принципами у відповідності до закономірностей організаційної побудови навчального процесу та рівнів стану сформованості усного мовлення у старших дошкільників із заїканням. Кожний етап роботи має свою власну мету, зміст, методи, прийоми та засоби, які підпорядковані спільній цілі й спрямовуються на вирішення конкретних корекційних завдань, а саме:

I - *Діагностико-превентивний*, що містить обстеження мовлення дітей із заїканням (реалізація принципу єдності діагностики та корекції в спеціальній освіті) та формування базових невербальних і вербальних процесів, що впливають на мовленнєву діяльність старших дошкільників із заїканням;

II - *Корекційно-діяльнісний*, передбачає корекцію фонетико-фонематичних і лексико-граматичних компонентів мовленнєвої системи та закріплення правильних мовленнєвих стереотипів;

III - *Мовленнєво-комунікативний*, передбачає розвиток самостійних комунікативних навичок у всіх формах зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням.

Таким чином, реформування системи освіти України зумовлює необхідність удосконалення теоретико-методичних засад і практичних аспектів у логопедичній роботі з дітьми із заїканням, а застосування новітніх арттерапевтичних технологій значно сприятиме цьому процесу.

У подальших публікаціях буде детальніше розглядатись зміст кожного етапу, а також можливі шляхи інтеграції даної методики на основі сучасних арттерапевтичних технологій у навчально-корекційний процес дошкільних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белякова Л. И. Проблемный подход к анализу патогенетических механизмов заикания // Заикание: проблемы теории и практики. – М., 1992. – Гл. 1. – С. 3-20.

2. Ленів З. П. Діагностика усного мовлення старших дошкільників засобами арт-терапії : Навчально-методичний посібник. – К. : Спалщина, 2011. – 64 с. з іл.
3. Никольская И. М. Арттерапия – терапия изобразительным искусством // Детская психиатрия / под ред. Э. Г. Эйдемиллера. – СПб. : Питер, 2005. – С. 993-999.
4. Соботович Е. Ф. Концепція стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку // Дефектологія. – 2002. – № 1. – С. 2-7.
5. Тарасун В. В. Морфологічна готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання: діагностика і формування : монографія. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – 299 с.
6. Хрестоматія з логопедії : навч. посібник / укл. : М. К. Шеремет, І. В. Мартиненко. – К. : КНТ, 2006 – 360 с.

УДК 376. 36: 372.3

ЗДАТНІСТЬ ДО ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЯК ОСОБИСТІСНИЙ ФЕНОМЕН

Лепетченко М.В.

У статті розкрито сутність поняття «здатність до творчого самовираження»; компоненти цього особистісного феномену, його критерії та показники.

В статье раскрывается сущность понятия «способность к творческому самовыражению»; компоненты этого личностного феномена, его критерии и показатели.

In article the essence of concept of «ability to creative self-expression reveals»; components of this personal phenomenon, its criteria and indicators.

Ключові слова: творче самовираження, індивідуальність, мотиви, когнітивні процеси, емоції, засоби самовираження.

Ключевые слова: творческое самовыражение, индивидуальность, мотивы, когнитивные процессы, эмоции, средства самовыражения.

Keywords: creative self-expression, motivation, cognitive processes, emotion, means of expression.

На основі результатів науково-теоретичного аналізу вітчизняних та зарубіжних джерел з проблеми дослідження творче самовираження дошкільників із порушеннями мовлення ми визначаємо як процес індивідуального, неповторного вираження особистістю свого внутрішнього світу (переживань, емоцій, почуттів, думок, ідей, фантазій, бажань, інтересів та прагнень) у нешаблонній, новій та властивій тільки їй формі.

Здатність до творчого самовираження ми розглядаємо як індивідуально-психологічну якість особистості, що дозволяє їй у соціально прийнятній формі оригінально, максимально повно, яскраво, вільно та адекватно вербально та невербально виразити свою індивідуальність із властивим їй неповторним внутрішнім світом (переживаннями, емоціями, почуттями, думками, ідеями, фантазіями, бажаннями, інтересами та прагненнями) у нешаблонній, новій та властивій тільки їй формі.

Здатність до творчого самовираження ми розглядаємо як полікомпонентне явище. Серед компонентів якого вважаємо доцільним виділити мотиваційний, когнітивний та емоційно-експресивний компоненти.

Розглянемо їх докладніше.

Мотиваційний компонент.

Науковцями доведено, що активність особистості, спрямованість її творчих проявів, діяльності визначається сукупністю рушійних чинників, що спонукають до творчої активної діяльності. Отже, до мотиваційного компоненту ми відносимо внутрішні регулятори активності особистості: її потреби, мотиви, бажання та зовнішні фактори: умови, ситуації, обставини, що спонукають до прояву творчості, тобто сукупність суб'єктивних та об'єктивних компонентів, у яких зароджуються та знаходять своє задоволення потреби та мотиви дитини.

Як відомо, однією з провідних потреб дитини є по-перше, потреба у пізнанні оточуючої дійсності, потреба її дієвого осягнення, перетворення, та по-друге, потреба вираження свого ставлення до оточуючої дійсності. Означені потреби реалізуються у ігровій діяльності, що на етапі дошкільного дитинства набуває статусу провідного виду діяльності. Дослідники доводять, що потреба у самовираженні зароджується у дитячому віці, зокрема, О.Кононко відзначає, що потреба у самовираженні та здатність до самовираження як особистісний феномен виникає саме на етапі дошкільного дитинства та спонукає дитину до різних форм задоволення цієї потреби [3]. Ускладнення та удосконалення мотиваційного компоненту ігрової діяльності призводить до реалізації мотивів, пов'язаних із самовираженням, самоствердженням, прагненням бути визнаною іншими [1, с. 113].